

تاریخ دریافت مقاله: ۸۷/۸/۱۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۷/۱۲/۲۱

مرجان شرفی^۱، فاطمه رشیدی فر^۲، دکتر ناصر برک‌پور^۳

مشارکت مردمی در تهیه طرح‌های ساماندهی و توسعه محله‌ای نمونه موردی: محله امیرآباد - گلها^۴

چکیده

عصر حاضر می‌تواند نقطه عطف و آغاز دوره‌ای باشد که در آن مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و آینده جامعه شهری به سمتی سوق داده شود که در آن زمینه همیاری برنامه‌ریزان شهر و مردم در تهیه طرح‌ها و برنامه‌های توسعه شهری فراهم آید. با توجه به این امر، در این مقاله پس از بررسی اجمالی نظریه‌های مشارکت، عملیاتی کردن آن‌ها از طریق معرفی تکنیک‌های رایج و روزآمد در کشورهای پیشرو در امر مشارکت، مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا تبدیل دیدگاه‌ها و نظریه‌های مشارکتی در شهرسازی به روش‌ها و تکنیک‌های عملی، اهمیت ویژه‌ای دارد. تا زمانی که این نظریه‌ها عملیاتی نشده‌اند امکان تحقق آن‌ها وجود ندارد. علاوه بر این، با توجه به ملاحظات نهادی و قانونی مختلف در کشورهای گوناگون، چگونگی استفاده از این روش‌ها نیز باید متناسب با ملاحظات فوق مورد توجه قرار گیرد. در ادامه، روند تهیه طرح ساماندهی بخشی از محله هشت شهرداری منطقه شش (محله امیرآباد - گلها) تهران با رویکرد مشارکت به اختصار آمده است. در این طرح سعی گردیده برخی از تکنیک‌های مشارکتی معرفی شده، با توجه به شرایط زمانی، مکانی و همچنین محدودیت‌های پیش رو، در عمل به کار گرفته شود. آنچه در این طرح اهمیت بیشتری داشته، طی کردن فرایندی صحیح و مشارکتی بوده است.

واژه‌های کلیدی: مشارکت مردمی، تکنیک‌های مشارکت، کیفیت زندگی، مکان‌سنجی.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه هنر تهران، شهر تهران، استان تهران.
Email: Marjan.Sharafi@gmail.com
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه هنر تهران، شهر تهران، استان تهران.
Email: F.Rashidifar@gmail.com
۳. استادیار گروه شهرسازی دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر تهران، شهر تهران، استان تهران.
Email: Barakpur@yahoo.com
۴. بخشهایی از این مقاله مستخرج از طرح‌هایی کارشناسی شهرسازی به راهنمایی دکتر ناصر برک‌پور است اما مقاله نهایی با مرور منابع جدید و بازنگری در طرح قبلی تهیه شده است.

مقدمه

جنبش‌های شهری نظیر آنچه در دهه ۱۹۶۰ میلادی در نواحی شهری به وقوع پیوست، عکس‌العملی بود در مقابل قدرت متمرکز و بوروکراسی غیرقابل کنترل. در اواسط دهه ۱۹۶۰ میلادی، پل دیویدف [۷] وکیل و برنامه‌ریز، به منظور ارتقاء دموکراسی مشارکتی و تغییرات مثبت اجتماعی برای غلبه بر قدرت و تبعیض نژادی و کاهش نابرابری میان ثروتمندان و فقرا، برنامه‌ریزان را به چالش کشید. دیویدف همواره از برنامه‌ریزان می‌خواست حامی آنچه باشند که باور دارند صحیح است. او نشان داد حمایت به‌عنوان راهی برای توانمندسازی همه گروه‌های جامعه به‌ویژه سازمان‌های حامی خانواده‌های کم‌درآمد است. مقاله او با عنوان «حمایت و کثرت‌گرایی در برنامه‌ریزی» (۱۹۶۵) مدل جدیدی را در برنامه‌ریزی ارائه نمود (Sanoff, 2000, 4). وی معتقد است، چشم‌انداز و دورنمای متصور برای برنامه‌ریزی در آینده این است که برنامه‌ریزی به عملی تبدیل خواهد شد که به‌صورت علنی، ارزش‌های سیاسی و اجتماعی را به بررسی و گفتگو بر می‌انگیزد. پذیرش این موقعیت به معنای رد رهنمودی در برنامه‌ریزی است که در آن برنامه‌ریز به‌تنهایی و به‌عنوان یک متخصص عمل می‌کند (Davidoff, 1965, 331). نتیجه چنین نگرشی، توسعه اعتماد عمومی در سطح جامعه است. این نکته از آن جهت حائز اهمیت است که نادیده انگاشتن آن غالباً منجر به سردرگمی، بی‌توجهی و خشونت شهروندان و شکسته شدن و ویرانی هنجارهای جامعه خواهد شد. اعتماد عمومی تنها نتیجه مهم مشارکت مردمی نیست. این دیدگاه همچنین منجر به قانون‌گرایی، آگاهی جامعه، تصمیم‌سازی صحیح و الگوی اصلاح‌شده قدرت سیاسی می‌شود، زیرا مشارکت بخش مکمل نظریه دموکراسی و وجه ضروری قانون‌گرایی است. مشارکت میزان درک عمومی نسبت به موضوعات را از طریق توجه و درگیری آنان در مسائل افزایش می‌دهد. مشارکت همچنین با دخیل نمودن سطح وسیع‌تری از علایق و جستجو نمودن راه‌حل‌های عام‌تر، تصمیم‌سازی را اصلاح کرده، بهبود می‌بخشد (Wang, Wan Wart, 2007, 266).

در این شرایط پرداختن به ابعاد گوناگون مشارکت مردمی و سعی در کاربردی نمودن آن امری ضروری به‌نظر می‌رسد. این مقاله در راستای هدف مذکور در چهار بخش تدوین گردیده است. در بخش اول، دیدگاه‌های برجسته موجود در زمینه مشارکت مردمی بررسی خواهد شد. در بخش دوم، سه نظریه در زمینه سطوح مشارکت بیان می‌گردد. در بخش سوم، تکنیک‌های رایج و روزآمد در به‌کارگیری مشارکت مردمی در تهیه طرح‌های شهری، و در پایان نتایج یک تجربه عملی در تهیه طرحی مشارکتی ارائه می‌شود. در بخش نتیجه‌گیری نیز نتایج حاصل از کلیه مباحث مطرح شده بیان می‌گردد.

روش تحقیق

روش این تحقیق توصیفی و تحلیلی است زیرا در آن قرار است تکنیک‌های مشارکتی در زمینه شناخت و تحلیل مسائل شهری معرفی و سپس قابلیت به‌کارگیری این تکنیک‌ها در فرایند شناخت و تحلیل مسائل محله مورد مطالعه، بررسی گردند.

پیشینه تحقیق

در این زمینه در کشور ما مطالعات محدودی انجام شده است. یکی از این مطالعات، مطالعه‌ای است تحت عنوان «الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها» که با حمایت سازمان شهرداری‌های

کشور صورت گرفته است. در این مطالعه مباحثی در خصوص زمینه‌سنجی در الگوهای مشارکت، آگاهی‌ها، گرایش‌ها و رفتارها در زمینه مشارکت و راهبردها و خط‌مشی‌هایی برای مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها آمده است. چندین پایان‌نامه به موضوع مشارکت پرداخته‌اند که از جمله می‌توان به دو نمونه ذیل اشاره کرد، «شهرسازی مشارکتی و جایگاه مشارکت مردمی در شهر ایرانی: واقعیات، اهداف و استراتژی‌ها» و «عملیاتی کردن شهرسازی مشارکتی در شرایط ایران». به‌طور خلاصه می‌توان این‌گونه جمع‌بندی نمود که بحث مشارکت عمومی در کشور در ابتدای راه بوده و هنوز در قالب نظریه است و تاکنون به جنبه‌های عملی و کاربردی آن کمتر پرداخته شده است.

تعاریف مشارکت مردمی

تعاریف متعددی از مشارکت مردمی مطرح گردیده است. شری ارنشتاین به ساده‌ترین شکل آن را قدرت شهروندان می‌داند (Arnstein, 1969, 216). هویی زن مشارکت مردمی را دخالت دادن مردم در زمینه‌هایی از توسعه و طرح‌ریزی شهری می‌داند که به عموم شهروندان مربوط می‌شود. در این تعریف دخالت دادن مردم، طیفی از اختیار کامل را در طرح‌ریزی تا دخالت سطحی آنان در بر می‌گیرد. کمیسیون اسکفینگتن در انگلستان نیز مشارکت را چنین تعریف می‌کند: «مشارکت به نظر ما سهیم شدن مردم در تدوین سیاست‌ها و پیشنهادهاست. دادن اطلاعات از طرف مسئولان و امکان اظهار نظر در مورد آن اطلاعات، به هر حال بخش مهمی از فرایند مشارکت به‌شمار می‌آید اما تمام ماجرا نیست. مشارکت به اندازه گفت‌وگو، اقدام را نیز دربرمی‌گیرد. مشارکت کامل فقط در جایی تحقق می‌یابد که مردم بتوانند نقش فعال در فرایند تهیه طرح بر عهده بگیرند» (هویی‌زن، ۱۹۸۴، ۹۶). سانوف معتقد است مشارکت مردمی به معنای همکاری مردم در دنبال نمودن اهدافی است که خود آن را تعریف کرده‌اند (Sanoff, 2000, X). پریسکولی مشارکت مردمی را رابطه‌ای دو طرفه شامل کسب اطلاعات از مردم و در ادامه ارائه ایده‌ها، مشکلات و نگرانی‌ها به آنان تعریف نموده است (Delli Priscoli, 2003, 61). انجمن بین‌المللی مشارکت مردمی [۲]، مشارکت مردمی را به کمک تعریف ارزش‌های اصلی آن تعریف نموده است

(<http://iap2.org/practitionertools/index.shtml> (accessed 2008.02.18)):

- مردم باید قدرت و اختیار تأثیر بر روی تصمیمات مؤثر بر زندگی خود را داشته باشند.
- فرایند مشارکت مردمی تسهیل‌کننده نقش و دخالت مردمی است که به‌صورت بالقوه تحت تأثیر تصمیمات قرار می‌گیرند.
- فرایند مشارکت مردمی انتقال‌دهنده علایق و نیازهای همه مشارکت‌کنندگان است.
- فرایند مشارکت مردمی، مشارکت‌کنندگان را در تعریف و تعیین چگونگی مشارکت آن‌ها دخیل می‌نماید.
- فرایند مشارکت مردمی اطلاعات لازم برای مشارکت را به‌صورت مؤثر برای مشارکت‌کنندگان فراهم می‌آورد.
- فرایند مشارکت مردمی مشارکت‌کنندگان را از چگونگی تأثیر مشارکت‌شان در تصمیمات آگاه می‌نماید.

در فرهنگ شهرسازی رابرت کوآن نیز تعریف مشارکت مردمی این‌گونه آمده است: «هر فرایندی که در آن مردم عادی در روند تغییرات شهری دخیل گردند». (Robert Cowan, 2005, 311) از دیدگاه

کریکتون [۲]، مشارکت مردمی فرایندی است که به وسیله آن نگرانی‌ها، ارزش‌ها و نیازهای مردم به منظور تصمیم‌سازی جمعی به دولت منتقل می‌شود. این امر یک ارتباط و تعامل دوطرفه با هدف کلی تصمیمات بهتر است که مردم از آن حمایت می‌کنند (Creighton, 2005, 7). همه این تعاریف به نوعی به دخالت و درگیر نمودن مردم در امور شهری در سطوح مختلف اشاره دارند، اما نکته مهم این است که سوءتعبیرهایی نیز در این باره وجود دارد. گاهی تعریف مشارکت مردمی به معنای «کنترل هر چیزی به دست هر کسی قبل از هر تصمیمی» تحریف می‌گردد که ژوان دیاز بردنیو [۴] از آن به عنوان بیماری مشارکت [۵] نام می‌برد (Sanoff, 2000, X).

به طور کلی با مرور تعاریف متعددی که از مشارکت مردمی وجود دارد می‌توان چنین نتیجه گرفت که این تعاریف دست‌کم دارای ویژگی‌های زیر هستند (Creighton, 2005, 7):

- مشارکت عمومی فقط به معنای آگاه ساختن مردم نیست، بلکه تعاملی است دوطرفه میان سازمان‌های تصمیم‌ساز و مردمی که می‌خواهند مشارکت کنند.
- مشارکت مردمی یک فرایند سازمان‌یافته برای درگیر نمودن مردم است، امری تصادفی و اتفاقی نیست.
- مشارکت‌کنندگان سطوح متفاوتی از تأثیر بر روی تصمیمات دارند.
- مشارکت مردمی در تصمیمات دولتی که غالباً بنگاه‌ها و گاهی سازمان‌های خصوصی می‌گیرند، به کار برده می‌شود.

سطوح مشارکت مردمی

یکی از مشهورترین نظریه‌ها در زمینه مشارکت مردمی، نظریه نردبان مشارکت شری ارنشتاین است که در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی مطرح گردیده است. وی مشارکت مردمی را در هشت درجه یا سطح تعریف نموده است که طیفی از فریب‌کاری تا اختیار کامل شهروندان را دربر می‌گیرد.



شکل ۱: سطوح و تکنیک‌های مشارکت (مأخذ: Dell'i Prisco, 2003, 62)

پریسکولی نیز سطوح و تکنیک‌های مشارکت را همان‌طور که در شکل زیر آمده، دسته‌بندی می‌نماید:

وجه تمایز شیوه‌های مشارکتی، در میزان تأثیرگذاری و سهم مشارکت‌کنندگان در تصمیم‌گیری‌هاست.

درک این رابطه اهمیت فراوانی دارد، زیرا مدیریت انتظار همه کسانی که در فرایند مشارکت حضور دارند، امری حیاتی است. نکته این نیست که همه تکنیک‌ها باید بر روی همه تصمیمات مؤثر باشند، زیرا این امر در اکثر موارد به وقوع نمی‌پیوندد؛ بلکه مسئله این است که باید با شیوه‌هایی مناسب، رابطه و کار با مردم مشخص گردد، البته اگر بخواهیم شانسی برای موفقیت در فرایند مشارکتی داشته باشیم (Delli Priscoli, 2003, 61).

بالاترین سطح مشارکت، درگیری مستقیم مردم در فرایند تصمیم‌سازی است. در این نوع از مشارکت، شهروندان در تصمیماتی که در خصوص کیفیت و جهت زندگی آنان گرفته می‌شود، سهیم می‌گردند. مشارکت زمانی دارای کارکرد مناسب است که به صورت مستقیم و فعالانه باشد و افراد درگیر در آن این حس را تجربه نمایند که مشارکت‌شان دستاوردی خواهد داشت و این فرایند صرفاً به منظور تأیید مقصود و هدف برنامه‌ریزی یا طراح به دست مردم نیست. این سطح از مشارکت بر پنج اصل زیر استوار است (Sanoff, 2000, 13-14):

۱. در برابر مشکلات طراحی، بهترین راه حل وجود ندارد. هر مشکل دارای بیش از یک راه حل است. راه حل‌های مسائل مربوط به برنامه‌ریزی و طراحی به طور سنتی بر دو دسته معیار زیر استوار است: الف) واقعیت‌ها، ب) نگرش‌ها

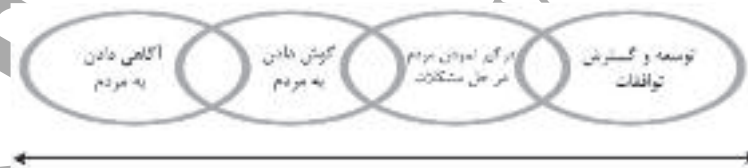
۲. تصمیمات متخصصان لزوماً بهتر از تصمیمات مردم عادی نیست. در تصمیم‌سازی ابتدا باید واقعیت‌ها عنوان گردد تا بر اساس آن مشارکت‌کنندگان بتوانند گزینه‌های موجود را بررسی کنند و از میان آن‌ها انتخاب نمایند. طراح یا برنامه‌ریز در چنین روشی می‌باید به عنوان یک مشارکت‌کننده تلقی شود و گزینه‌های ممکن را تعیین و درباره نتایج آن‌ها بحث نماید و نظر خود را بیان کند - نه اینکه از میان گزینه‌ها یکی را انتخاب نماید - همان‌گونه که سایر مشارکت‌کنندگان نظرات خود را بیان می‌کنند و تخصص خود را به کار می‌گیرند.

۳. کار طراحی و برنامه‌ریزی باید شفاف‌سازی و قابل فهم گردد. گزینه‌های مورد نظر متخصصان چارچوبی در ذهنشان است که باید به سطح آورده شود تا مردم بتوانند در مورد آن بحث و گفتگو نمایند. پس از فهم جزئیات و بررسی گزینه‌ها، مشارکت‌کنندگان می‌توانند طراحی‌های خود را ارائه دهند، نه اینکه در برابر طرح‌های آماده واکنش نشان دهند. نتیجه چنین فرایندی بسیار موفق‌تر خواهد بود زیرا می‌تواند به نیازهای مردمی که از آن استفاده خواهند کرد، پاسخ دهد.

۴. تمامی اشخاص و گروه‌های ذینفع باید در یک جلسه بحث و تبادل نظر گرد هم آیند. از این طریق مردم می‌توانند آزادانه نظرات خود را ابراز نمایند و به توافقات لازم برسند و در نهایت تصمیماتی بگیرند که برای همه قابل قبول باشد.

۵. فرایند مشارکت قابل تغییر است و تداوم دارد. محصول پایان فرایند نیست. این فرایند باید بر اساس نیازهای متغیر، مدیریت، ارزیابی و تنظیم گردد.

مشارکت را همچنین به شکل ساده می‌توان نظیر یک زنجیره در نظر گرفت که شامل حلقه‌های زیر است (http://iap2.org/practitionertools/index.shtml (accessed 2008.02.18) in):



شکل ۲: زنجیره مشارکت

(مأخذ: http://iap2.org/practitionertools/index.shtml (accessed 2008.02.18) in)

جایگاه مشارکت در برنامه‌ریزی شهری

کمسیون اسکفینگتن در گزارش خود در سال ۱۹۶۹ میلادی، برنامه‌ریزی را این گونه تعریف می‌کند: «برنامه‌ریزی حوزه‌ای است که نیازمند مشارکت است. زیرا مردم باید انتخاب نمایند که چه جامعه‌ای می‌خواهند و چگونه می‌خواهند آن را توسعه دهند. این امر بسیار اهمیت دارد که بدانیم می‌توانیم در جامعه خود تأثیر بگذاریم. در نتیجه شهرهایی که ما در آن زندگی می‌کنیم، کار می‌کنیم و در آن می‌آساییم، منعکس‌کننده خواست‌ها و آرزوهای ما خواهند بود.» (Simpson, 1997, 913).

چگونه می‌توان برای مردم برنامه‌ریزی کرد؟ هربرت گانس [۶] به این سؤال این‌گونه پاسخ می‌دهد: «در نخستین قدم پیشنهاد من این است که باید همه ایده‌های سنتی برنامه‌ریزی مربوط به محیط فیزیکی کنار گذاشته شود و برای شروع باید ببینیم که مردم چگونه زندگی می‌کنند؟ چه چیزهایی می‌خواهند؟ و چه مشکلاتی دارند که باید حل شود؟ چنین سئوالاتی به سرعت مشخص می‌کنند که همه مردم یکسان نیستند. اگر در آغاز این گروه‌ها به خوبی شناسایی شوند، برنامه‌ریز بهتر می‌تواند برنامه‌هایش را توسعه بخشد و مشکلات مردم را حل نماید. در این شیوه برنامه‌ریزی، برنامه‌ریز لازم است هم یک جامعه‌شناس خوب باشد، هم یک روان‌شناس خوب و هم باید به خوبی با علوم رفتارشناسی آشنا باشد. این شیوه برنامه‌ریزی آسان نیست، زیرا مردم همیشه نمی‌توانند مشکلاتشان را مشخص نمایند و همیشه نمی‌دانند چه می‌خواهند. بنابراین برنامه‌ریزی با مردم به جای برنامه‌ریزی برای آن‌ها می‌تواند راهگشا باشد.» (Gans, 1969, 39).

برنامه‌ریز نه یک اصلاح‌گر و نه متخصصی است که بتواند آزادانه تجارب و ارزش‌های خود را به گروهی که برایشان برنامه‌ریزی می‌کند تحمیل نماید. برنامه‌ریز باید برنامه‌های متنوعی برای حل مشکلات مردم پیشنهاد نماید. در این شرایط مردم بیشترین حق انتخاب را دارند و باید بتوانند آزادانه در برنامه‌هایی که منطبق بر خواست‌ها و اهدافشان است، شرکت نمایند. وظیفه اصلی یک برنامه‌ریز تعریف و تعیین اهداف نیست. دغدغه اصلی وی باید تعریف برنامه‌ها برای رسیدن به اهداف باشد. او باید نخست تمام تلاش خود را به مردم اختصاص دهد و در درجه دوم به ساختمان‌ها و محیط فیزیکی شهر (Gans, 1969, 45).

تکنیک‌ها و شیوه‌های مشارکت مردم در تهیه برنامه‌های توسعه شهری

تبدیل دیدگاه‌ها و نظریه‌های مشارکتی در شهرسازی به روش‌ها و تکنیک‌های عملی، اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا تا زمانی که این نظریه‌ها عملیاتی نشده‌اند امکان تحقق آن‌ها وجود ندارد. علاوه بر این، با توجه به ملاحظات نهادی و قانونی مختلف در کشورهای گوناگون چگونگی استفاده از این روش‌ها نیز باید متناسب با ملاحظات فوق مورد توجه قرار گیرد.

تکنیک‌هایی که در این بخش توضیح داده می‌شوند همگی نیازمند زمان برنامه‌ریزی کافی و اهداف مشخص مشارکت هستند. این تکنیک‌ها در نتیجه انتقادات وارد بر نقش و دخالت شهروندان مبنی بر وقت‌گیر بودن، ناکارآمد بودن و غیرسازنده بودن آن، توسعه یافتند. طیف وسیعی از تکنیک‌ها در دسترس برنامه‌ریزان و طراحان است. برخی از این تکنیک‌ها به شیوه‌های استاندارد مورد استفاده در فرایند مشارکتی تبدیل شده‌اند. در مجموع بسیاری از این تکنیک‌ها سبب پیشرفت آگاهی شهروندان از موقعیت محیطی و فعال شدن خلاقیت و افکار آن‌ها می‌شود. دوشادوش نیاز به دستیابی به تبادل نظر مؤثر میان مردم، به مشارکت و یاری فنی و تخصصی هم نیاز است. متخصصان حساس و باصلاحیت باید زمینه لازم را برای مشارکت و یاری تخصصی فراهم آورند تا به مردم اجازه دهند

به شکل مؤثرتری در توسعه برنامه‌ها و یا مخالفت با آن‌ها مشارکت نمایند (Sanoff, 2000, 67). شیوه‌های یاری و کمک‌های تخصصی متفاوت است. در ادامه به دو طبقه‌بندی متفاوت از شیوه‌های مشارکتی رایج در تهیه طرح‌های شهری اشاره می‌شود. طبقه‌بندی اول تکنیک‌های مشارکتی را به دو دسته کلی تکنیک‌های اطلاعاتی [۷] و تکنیک‌های مشارکتی [۸] تقسیم می‌کند: [۹]

تکنیک‌های آگاهی

هر برنامه مشارکتی مؤثر باید شامل یک برنامه آگاهی عمومی مناسب باشد. مردم باید در مورد موضوعی که قرار است در آن مشارکت داشته باشند آگاهی یابند. آنان نیاز دارند در مورد گزینه‌ها اطلاعات کافی داشته باشند تا بهتر بتوانند تصمیم‌گیری کنند. در این جا برخی از مهم‌ترین تکنیک‌هایی که می‌تواند برای برقراری ارتباط با مردم استفاده شود معرفی می‌گردد (Delli Priscoli, 2003):

- خلاصه دستورالعمل‌ها [۱۰]
- نمایشگاه‌ها (ارائه عمومی طرح) [۱۱]
- گزارش بلند [۱۲]
- فرستادن گزارش‌های مهم فنی یا مدارک مهم زیست‌محیطی [۱۳]
- بسته‌های رسانه‌ای [۱۴]
- کنفرانس خبری [۱۵]
- خبرنگار [۱۶]
- ضمیمه‌های روزنامه [۱۷]
- تبلیغات [۱۸]
- معرفی به گروه‌های شهروندی و فنی [۱۹]

تکنیک‌های مشارکتی

بعد از مطلع نمودن عموم، قدم بعدی فراهم نمودن عرصه یا سازوکارهایی است که شهروندان بتوانند احساسات، تفکرات یا علائق خود را اظهار کنند. در این زمینه تکنیک‌های زیر در دسترس است:

- گروه‌های مشاور [۲۰]
- تابلوهای اعلانات کامپیوتری [۲۱]
- گروه‌های متمرکز [۲۲]
- خطوط مستقیم [۲۳]
- مصاحبه [۲۴]
- گردهمایی‌ها، استماع‌های عمومی، کارگاه‌ها
- استماع عمومی [۲۵]
- جلسات شهری [۲۶]
- قالب گروه بزرگ / گروه کوچک [۲۷]
- گپ‌های دوستانه [۲۸]
- کارگاه‌ها [۲۹]
- تلویزیون کابلی / تلویزیون مشارکتی [۳۰]
- همه‌پرسی [۳۱]

- نظرسنجی [۳۲]

- گروه کار [۳۳]

سانوف نیز طبقه‌بندی دیگری از تکنیک‌های مشارکتی ارائه می‌نماید. وی این تکنیک‌ها را به پنج دسته اصلی طبقه‌بندی می‌کند: ۱: شیوه‌های آگاه‌سازی، ۲: شیوه‌های غیرمستقیم، ۳: شیوه‌های تعامل گروهی، ۴: شیوه‌های آزاد و قابل انعطاف و ۵: شیوه‌های طوفان ذهن (Sanoff, 2000, 67).

۱: شیوه‌های آگاه‌سازی [۳۴]

برگزاری نمایشگاه‌ها: مردم برای اینکه بتوانند تصمیم بگیرند که آیا می‌خواهند در فرایند مشارکتی شرکت نمایند یا خیر، باید بدانند موضوع مورد بحث چیست. یک راه برای آگاه‌ساختن و برانگیختن مشارکت مردم، برگزاری نمایشگاه‌ها در مکان‌های عمومی نظیر مراکز خرید و یا خیابان‌ها است.

رسانه‌های خبری: ارسال یک خبر به روزنامه یا رادیو و یا یک شبکه تلویزیونی یک راه برای جلب و جذب رسانه‌ها به ساخت گزارش است. اغلب یک خبر تازه برای ترغیب یک نویسنده برای ساخت گزارش به‌ویژه در جوامع بزرگ به‌کار گرفته می‌شود. در این شیوه باید بسته‌هایی با جزئیات بیشتر و منابع معتبر و موثق اطلاعات مورد نیاز برای گزارشگران تهیه گردد. این بسته‌ها باید شامل اطلاعات خلاصه در مورد فرایند تصمیم و مطالعات کلیدی و تخصصی باشد. ضمایم روزنامه نیز یک وسیله مؤثر و کارا برای آگاه نمودن مردم از فرایند و آگاه نگاه داشتن آن‌ها است. بولتن‌های خبری می‌توانند در تداوم بخشیدن به علایق در طول یک فرایند تصمیم‌سازی طولانی مؤثر باشند. آن‌ها اطلاعات بیشتری را نسبت به اطلاعات منتقل شده از طریق رسانه‌های خبری تأمین نمایند.

بازدیدهای پیاده: یک شیوه دیگر برای کمک به افزایش آگاهی استفاده‌کنندگان از شرایط محیطی، به‌ویژه جایی که مردم خود را با شرایط غیرقابل تحمل و طاقت‌فرسا وفق داده‌اند، پیاده‌روی برنامه‌ریزی شده در محیط مورد مطالعه است. این پیاده‌روی به مشارکت‌کنندگان فرصت درک مجدد شرایط متداول و آگاهی از شرایط جدید را می‌دهد. این شیوه ممکن است شامل یک نقشه یا یک طرح برای تعیین نقاط و ایستگاه‌های مشخص به منظور ضبط نظرات و عقاید و تهیه فهرستی از وظایف و امور مشخص باشد. این تکنیک به‌عنوان معرفی یک فرایند مشارکتی بسیار کارا و مؤثر است.

۲: شیوه‌های غیرمستقیم [۳۵]

پرسشنامه‌ها و نظرخواهی‌ها به جمع‌آوری اطلاعات، نگرش‌ها و عقاید از یک نمونه از جمعیت استفاده‌کننده، کمک می‌نماید. محصول و بازده این شیوه به راحتی قابل اندازه‌گیری و به سرعت قابل نتیجه‌گیری است. محدودیت و ضعف این شیوه این است که بیشتر، نظرات و عقاید طراحان نظرخواهی را منعکس می‌کند تا کسانی که به سئوالات پاسخ می‌دهند. مصاحبه‌های نفر به نفر می‌تواند اطلاعات بیشتری فراهم آورد. با اینکه مصاحبه یک نمونه علمی به دست نمی‌دهد اما اطلاعات کمی و جزئی‌تری فراهم می‌نماید، اطلاعاتی که از شیوه‌های دیگر قابل دستیابی نیست.

۳: شیوه‌های تعامل گروهی [۳۶]

تعاملات رودررو، اغلب به یک کارگاه اشاره دارد و مشخصه همه شیوه‌های گروهی است. گروه‌های متمرکز معمولاً شامل شش تا ده نفر از کسانی است که به دقت انتخاب شده‌اند و یک راهنما که مذاکرات را به سمت مباحث مورد نظر هدایت می‌کند. از طرف دیگر این شیوه یک فرایند مشارکتی

فشرده و متمرکز است که ممکن است چندین روز به طول انجامد، که این زمان به میزان پیچیدگی مشکل بستگی دارد. این شیوه فرایندی است که گروه‌های علاقه‌مند و ذی‌نفع را برای جلسات تعاملی با هدف حل مشکلی مشخص فرا می‌خواند. مراحل این فرایند ممکن است شامل کارگاه‌ها، جلسات و نشست‌های کاری به منظور جلب نظر و توجه مشارکت‌کنندگان در توسعه ایده‌ها، پیشنهادهای و تصمیمات باشد.

«طراحی با هم» [۳۷] ممکن است به‌عنوان بخشی از این فرایند یا به‌عنوان شیوه‌ای مستقل به کار گرفته شود. این یک رهیافت عملی است که از آن طریق متخصصان و شهروندان می‌توانند همراه یکدیگر با نقشه‌ها، عکس‌ها و یا مدل‌ها، گزینه‌ها را مورد بررسی قرار دهند.

۴: شیوه‌های آزاد و قابل انعطاف [۳۸]

آگاه نمودن گروه وسیعی از مخاطبان نسبت به پیشنهادهای و ایجاد علایق و یا جلب رضایت و موافقت مردم می‌تواند از طریق برگزاری جلسات اجتماعی در قالب استماع عمومی و یا جلسات بحث و تبادل نظر عمومی صورت گیرد. جلسات عمومی به رهبران جوامع اجازه می‌دهد که اطلاعات مربوط به پروژه‌ها را در طول فرایند به نمایش درآورند. با وجود این، ساختار فشرده چنین جلساتی، فرصت و زمان کافی برای مذاکره و مباحثه را فراهم نمی‌کند. این شیوه با وجود اینکه به مشارکت عمومی اشاره دارد، با این حال اغلب افراد جسورگرایش به مشارکت دارند و اغلب بر مباحثه مسلط هستند. عکس‌العمل‌های مردم در شیوه‌های باز اغلب با نظرخواهی از طریق بلند کردن دست صورت می‌گیرد.

تلویزیون مشارکتی کابلی: با وجود اینکه بسیاری از جوامع جلسات شورای شهر را از کانال‌های محلی پخش می‌کنند، با این حال تلویزیون می‌تواند در شیوه‌های مشارکتی بیشتری به‌کار گرفته شود. شهر رونوک [۳۹] ویرجینیا یک جلسه شهری الکترونیکی به نام برنامه خیریه طراحی [۴۰] ایجاد نموده است. برای مشورت و گفتگو درباره شرکت معماری سنتربروک که مسئول تهیه نقشه‌های مناطق شهر است یک برنامه زنده تلویزیونی تهیه گردید که مردم بتوانند نظرات و پیشنهادهای خود را از طریق تلفن انتقال دهند و در بحث و گفتگو شرکت کنند. در انتهای برنامه یک جمع‌بندی از نظرات مردم صورت می‌گیرد. سپس معماران به محل کارشان باز می‌گردند و تمامی نظرات را بررسی می‌کنند. برنامه بعدی شامل شرح و بسط گزینه‌هایی است که پیش از این در روزنامه‌های محلی منتشر شده است. ایده‌ها و پیشنهادهای برای تعیین اولویت‌ها فرستاده می‌شود و برنامه‌ها اصلاح می‌گردد. در برنامه سوم، طرح نهایی به نمایش گذاشته می‌شود.

طراحی برگه نظرسنجی: طراحی برگه نظرسنجی شیوه‌ای است برای وسعت بخشیدن به مشارکت شهروندان فعال از طریق فراهم آوردن راهی برای بیان احساسات کسانی که نمی‌توانند در جلسات عمومی حضور یابند و یا بی‌پروا نظر خود را مطرح سازند. مرکز شهر سانفرانسیسکو برگه نظرخواهی‌ای طراحی کرد که شامل سه بخش بود: (۱) سه پیشنهاد و طرح که خطوط کلی گزینه‌های طرح را ترسیم نماید؛ (۲) سیزده سیاست مرتبط با چگونگی طراحی پروژه، تأمین هزینه‌ها و نحوه اداره پروژه؛ و (۳) یک بخش شامل یک نقشه از محدوده پروژه و گزینه‌های کاربری‌ها که از آن طریق مردم بتوانند نقشه‌ها و طرح‌های خود را ترسیم نمایند. روی هم‌رفته سه بخش برگه نظرخواهی به مردم در سازمان‌دهی و بیان اولویت‌هایشان در خصوص مهم‌ترین وجه یک پروژه بزرگ و پیچیده نوسازی و احیای شهری کمک می‌نماید.

۵: شیوه‌های طوفان ذهن [۴۱]

کار گروهی بیش از آنکه به کار حل خلاقانه مشکلات بیاید، در تولید نظرات مفید است و بهترین شیوه شناخته شده برای آن طوفان ذهن است. شیوه قدیمی طوفان ذهن، روشی است کلامی برای حل مشکلات که گروه‌های سه تا نه نفره آن را اجرا می‌کنند و خود از سه قانون زیر تبعیت می‌نمایند:

۱. تا جایی که امکان دارد راه‌حل تولید کنید.

۲. ایده‌های طوفانی و بکر را تشویق نمایید.

۳. انتقاد جایز نیست، قضاوت را به تعویق بیاورید.

زمانی که امکان جمع شدن مردم در یک مکان وجود ندارد شیوه طوفان ذهنی به صورت نوشتاری انجام می‌شود:

گالری: به هر یک از اعضا یک سه پایه و کاغذ بزرگ داده می‌شود تا در یک زمان مشخص نظرات خود را در مورد مشکلات و مسائل یادداشت نمایند. بعد از پایان وقت مشارکت‌کنندگان در گالری قدم می‌زنند و سپس به یادداشت‌های خود نکاتی می‌افزایند یا آن‌ها را اصلاح می‌کنند، در واقع از ایده‌های یکدیگر الهام می‌گیرند. این یادداشت‌ها برای ارزیابی به گروه‌های دیگر داده می‌شود. این شیوه برای افرادی که به سختی می‌توانند در جمع نظرات خود را بیان نمایند، بسیار کارا و مؤثر است.

برگه‌های یادداشت: مشارکت‌کنندگان گرد یک میز می‌نشینند و هر ایده را در یک کارت یادداشت می‌نمایند. کارت‌ها دست به دست می‌گردند و افراد نظر خود را پیرامون آن ایده در همان کارت یادداشت می‌کنند. به این ترتیب ایده اولیه به این شیوه پرورش می‌یابد. کارت‌ها در نهایت برای ارزیابی در اختیار گروه دیگری قرار داده می‌شود.

تکنیک گروه اسمی [۴۲]: در این تکنیک ابتدا مسئله مورد نظر توضیح داده می‌شود و شرکت‌کنندگان هر کدام نظرات خود را به صورت مجزا در مدت پنج دقیقه یادداشت می‌کنند. سپس ایده‌های جمع‌آوری شده مورد بحث و نظرخواهی قرار می‌گیرد و سپس ایده‌ها با توجه به نظرات جمع، اولویت‌بندی می‌گردد. این شیوه، مرحله تولید ایده و ارزیابی آن را با یکدیگر تلفیق می‌نماید.

فیش‌برداری به روش کرنفورد [۴۳]: این روش زمانی استفاده می‌شود که تعداد مشارکت‌کنندگان زیاد است. بعد از توضیح مسئله از هر شرکت‌کننده خواسته می‌شود تا ۲۰ ایده خود را در فیش‌های مجزا یادداشت کند. این ایده‌ها برای سازمان‌دهی و ارزیابی به گروه دیگری واگذار می‌شود.

فرایند رینگی [۴۴]: این یک تکنیک ژاپنی است که در آن یک ایده روی یک فرم مشخص نوشته می‌شود. هر مشارکت‌کننده نکات و نظرات خود را درباره آن نوشته و فرم را به نفر بعدی می‌دهد. سازمان‌دهنده برنامه، فرم‌ها را جمع‌آوری و پیشنهادها را خلاصه و بازنویسی می‌کند. این فرایند می‌تواند چندین بار تکرار شود. ویژگی مهم این شیوه این است که از تضادهای شخصی جلوگیری می‌نماید.

شیوه دلفی: این شیوه با طوفان ذهنی نوشتاری آغاز می‌شود و تا رسیدن به توافق عمومی و بهترین ایده ادامه می‌یابد. مشارکت‌کنندگان می‌توانند ناشناس باقی بمانند. به علت اینکه ایده‌ها از طریق پرسشنامه یا با استفاده از اینترنت جمع‌آوری می‌گردد، تعامل مستقیم بین مشارکت‌کنندگان صورت نمی‌گیرد. زمانی که ایده‌ها جمع‌آوری گردید، فهرستی از آنها تهیه شده و هر یک از مشارکت‌کنندگان فهرست ایده‌ها را ارزیابی و رتبه‌بندی می‌نمایند.

کادرنوشت زیر نمونه یک خبرنامه است که در روستای ارول واقع در کشور اسکاتلند تهیه شده است. این خبرنامه نتایج به دست آمده از دو مرحله مکان‌سنجی در این روستا را نشان می‌دهد و می‌تواند نمونه خوبی از به‌کارگیری دو تکنیک مشارکتی به‌عنوان مکمل یکدیگر باشد.

کادرنوشت شماره ۱: خبرنامه مکان‌سنجی روستای ارول - اسکاتلند

برای حصارکشی اطراف محوطه بازی در دسترس نیست، ما طرح مسیر به سمت حومه را از طریق روکش کردن و تابلوگذاری بهبود و توسعه خواهیم بخشید. همچنین روی نقشه‌ای که راه‌های اطراف روستا را نشان می‌دهد، کار می‌کنیم و آن را روی تابلوی اعلانات انجمن نمایش خواهیم داد.

ورودی و خیابان‌ها

کف‌سازی مجدد ساحل شمالی رودخانه دایکز و تقاطع مقابل ورودی‌های املاک ارول در اولویت قرار دارد. همچنین بهبود معبر و ورودی سنت‌مادوس در برنامه‌های آتی ما قرار دارد. برای تحویل این پروژه‌ها، به تدریج پیشنهادهای جمع‌آوری و در ماه آینده آن‌ها را در سالن اجتماعات روستا ارائه خواهیم کرد و آن‌ها را با شورای محلی و گروه‌هایی نظیر لیونگ استریس مورد بحث و بررسی قرار خواهیم داد. ما به شما اطمینان خواهیم داد که هرگونه جلسه نظرخواهی را اطلاع‌رسانی نماییم.

پروژه‌های کوتاه‌مدت زیر را نیز، مانند پروژه‌های بلندمدت از اولین روز مکان‌سنجی آغاز نموده‌ایم:

- سطل‌های زباله در دفعات منظم‌تری تخلیه شده‌اند.
- نیمکت‌های پارک مجدداً مکان‌یابی شده‌اند.
- میله‌های زائد علائم راهنمایی منتقل شده‌اند.
- شیشه‌های موجود پارک نظافت شده‌اند.
- گودالی که در پارکینگ مرکز اجتماعات بود، پر گردید.

- درب‌های ورودی پارک تعمیر گردید.
- به شرکت‌های ساختمانی نسبت به مسئولیت‌شان در زمینه پاکسازی جاده تذکر داده شد و تابلوهای غیرقانونی نیز برداشته شدند.
- مرکز پرورش گیاه از تقاطع جاده انتقال یافت.
- علائم جاده‌ای کمرنگ شده، بازسازی گردید.
- در پایان ضمن تشکر از همکاری شما، خواهشمندیم هرگونه پیشنهاد یا اطلاعات خود را با شماره ۰۱۷۳۸۴۷۶۹۷۶ در میان بگذارید.

مأخذ:

<http://www.pkc.gov.uk> (accessed: 2008.02.16)

از تمام کسانی که در دومین مکان‌سنجی در سالن اجتماعات روستا در ۱۸ آگوست ۲۰۰۷ حضور یافتند، قدرانی می‌نماییم. ۳۵ نفر در گروه‌های چرخشی با چهار محور متفاوت، اولویت‌های مربوط به پیشنهادهای به‌دست آمده را از اولین دوره مکان‌سنجی در ۲۳ ژوئن مشخص نمودند. انجمن از هجدهم آگوست، این اولویت‌ها را مورد بررسی قرار داده تا دریابد که با منابع در دسترس چه اقداماتی می‌تواند انجام دهد. پروژه‌های ذیل در ششم الی دوازدهم ماه آینده بر اساس آنچه که شما گفته‌اید، در دست اقدام قرار خواهد گرفت.

حمایت اجتماعی

فضولات سگ

سطل‌های زباله جدید در خیابان الم، پارک عمومی و ساحل شمالی رودخانه دایکز پیش‌بینی شده است. زباله

سطل‌های زباله جدیدی در ایستگاه اتوبوس در جاده روستا، اطراف مدرسه ابتدایی ارول و ورودی کلیسا در نظر گرفته شده است. سطل‌های زباله بیرون مغازه اغذیه‌فروشی، اداره پست، تقاطع‌ها و مجمع فراماسون‌ها در جای خود باقی خواهند ماند. سطل‌های زباله پارک، ساحل شمالی و پایین سرایشی روستا، مجدداً مکان‌یابی و سطل‌های زباله پارک دوباره طراحی خواهند شد، به گونه‌ای که برای کودکان جذاب‌تر باشد. همچنین یک چشم‌انداز آموزشی برای پرداختن به این مسائل، به‌ویژه در مدارس در نظر خواهیم گرفت.

خیابان اصلی

یک طرح هماهنگ ساماندهی خیابان‌ها را به شرح زیر طراحی و اجرا خواهیم نمود:

- تعمیر و حفاظت تقاطع‌ها
- ساماندهی وضعیت پارکینگ‌ها و سرعت عبور و مرور در خیابان‌ها
- ساماندهی خطوط و ایستگاه‌های اتوبوس
- بهبود و ساماندهی محیط از طریق استفاده از مصالح باکیفیت، کاشت درخت و تابلوها و مبلمان هماهنگ
- زمینه‌ها و ابزارهای بیشتری شامل بهبود نمای ساختمان‌ها وجود دارد که پرداختن به آن‌ها به منابع موجود بستگی دارد.

پارک و حومه

تجهیزات تفریحی و ورزشی شامل یک زمین بازی پیش‌بینی شده است. از آن جا که منابع مالی کافی

کاربرد روش مشارکتی در تهیه طرح ساماندهی محله امیرآباد - گلها

در این بخش از مقاله تلاش می‌گردد خلاصه‌ای از فرایند تهیه طرح ساماندهی محله‌ای که بر اساس اصول و معیارهای مشارکت مردمی در محله امیرآباد - گلها در شهر تهران تهیه شده است، ارائه گردد.

اصول حاکم بر تهیه طرح

یکی از مشکلات عمده در جهان امروز کاهش کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های شهری به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه است. قابلیت زندگی و جذابیت محیط‌های شهری روز به روز برای ساکنان این محیط‌ها کاهش می‌یابد. محیط شهری به‌عنوان سکونتگاهی برای انسان از اجزای نامتجانسی تشکیل شده است. این اجزا را فرایندهای فیزیکی مانند آب و هوا، هیدروگرافی، فرایندهای زیستی نظیر پوشش گیاهی و فن‌آوری‌هایی نظیر شبکه حمل‌ونقل شهری و فرایندهای اجتماعی نظیر ساختار جمعیتی، توزیع خدمات و کالا به هم مرتبط می‌سازند (96-Fakhroddin, 1991, 95).

مرور چندین بررسی انجام شده در زمینه سنجش کیفیت زندگی در شهر تهران و مقایسه آن با شهرهای بزرگ جهان حاکی از پایین بودن میزان شاخص‌های تعیین کننده کیفیت محیط زندگی در این شهر است. برای مثال در تحقیقی که کمیته بحران جمعیت [۴۵] در زمینه سنجش کیفیت زندگی در یکصد شهر بزرگ جهان انجام داده است، شهر تهران در رتبه ۸۲ قرار گرفته است (آسایش، ۱۳۸۰). هدف کلی این پروژه تهیه طرحی برای ارتقاء کیفیت زندگی با تأکید بر مشارکت مردمی در محدوده مورد مطالعه است. بدین منظور در ادامه معیارهای کیفیت زندگی از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است.

دکتر فخرالدین [۴۶] در سنجش کیفیت محیطی شهر لاکنو [۴۷] از پنج شاخص زیر استفاده و برای هر یک از این شاخص‌ها تعدادی متغیر کمی تعریف نموده است: [۴۸] (Fakhroddin, 1991, 107)

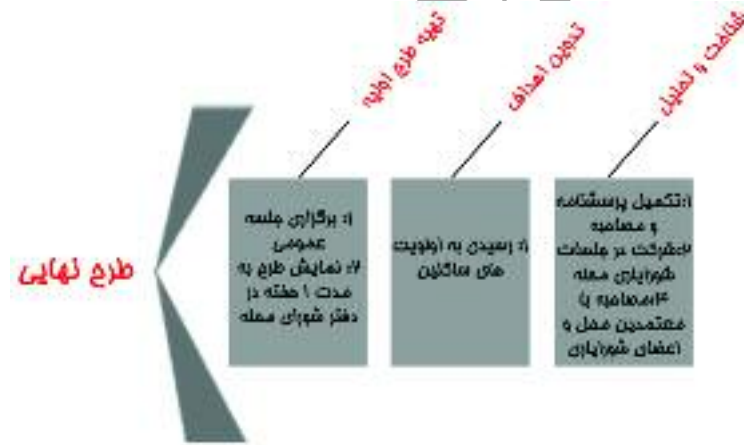
- شرایط سکونت
 - Territorial Stress
 - تسهیلات رفاهی و زیرساخت‌ها
 - بهداشت و سلامت
 - آموزش و تفریح
- در نظریه نوشهرسازی [۴۹] نیز برای دستیابی به کیفیت بالای زندگی شهری، ایجاد شهرهای فشرده، متنوع و پیاده‌مدار توصیه شده و شاخص‌های زیر برای دستیابی به این هدف تعیین شده‌اند (http://www.newurbanism.org (accessed: 2008.01.26):

- فضاهای شهری پیاده‌مدار
 - شهرها به‌مثابه یک اثر هنری
 - فضاهای امن و خالی از خطر
 - سیستم حمل‌ونقل ایمن، راحت و کارا
- با بررسی و تلفیق این دیدگاه‌ها و در نظر گرفتن ویژگی‌های محله مورد مطالعه شاخص‌های زیر برای سنجش و تحلیل کیفیت زندگی در محله مورد نظر انتخاب گردید:
۱. ایمنی و امنیت: محیطی با کیفیت بالای زندگی، مکانی است خالی از هرگونه سرو صدا، آلودگی و خطر که دارای خیابان‌هایی امن است که عابرین می‌توانند در آن راه بروند، تنفس کنند و از زندگی لذت ببرند.

۲. شبکه دسترسی و سیستم حمل‌ونقل کارآمد: خیابان‌های آرام‌سازی شده سبب فراهم آوردن محیطی با کیفیت بالای زندگی می‌شود که این امر از طریق ایجاد سلسله مراتب در شبکه دسترسی و طراحی ویژه فضاهای سبز تحقق می‌یابد. همچنین سیستم حمل‌ونقل کارا که انتخاب‌های متعددی برای رسیدن به مقصد در اختیار ساکنان قرار می‌دهد، در کیفیت سکونت مؤثر است.
۳. دسترسی به خدمات: در محیطی با کیفیت بالای زندگی کلیه خدمات و امکانات باید در مسافتی بین پنج تا ده دقیقه پیاده‌روی در دسترس ساکنان قرار گیرد. این خدمات باید حداقل شامل مغازه‌های خواروبار فروشی، اغذیه‌فروشی، نانوايي، کافی‌شاپ، میوه و سبزی‌فروشی، پارک و فضای سبز، خدمات آموزشی و بازارهای روز باشد. علاوه بر آن باید امکانات تفریحی و فرهنگی در محیطی دوستانه و جذاب نیز فراهم آید.
۴. فضاهای شهری دوستانه برای عابران پیاده: قابلیت دسترسی پیاده به خدمات، فضاهای باز و مراکز کار بیانگر بالاترین کیفیت زندگی است و سبب تنوع، سرزندگی و نشاط محیط می‌گردد.
۵. هویت: شهر به‌مثابه یک اثر هنری، تلفیقی از معماری زیبا و سنتی با حساسیت‌های دوران مدرن است که مکان‌هایی زیبا و با هویت برای زندگی خلق می‌کند، فضاهایی که بیانگر کیفیت بالای زندگی است.

جایگاه مشارکت در مراحل مختلف تهیه طرح

نمودار زیر جایگاه مشارکت مردم و ساکنان محله امیرآباد - گلها را در مراحل مختلف تهیه طرح نشان می‌دهد.



شکل ۳: نقش مشارکت در مراحل تهیه طرح (مأخذ: رشیدی‌فر، شرفی، ۱۳۸۶)

مرحله شناخت و تحلیل

در دستیابی به شناخت کامل از محدوده مورد مطالعه سعی شده است علاوه بر کاربرد روش‌های رایج در جمع‌آوری اطلاعات از محیط مورد مطالعه به شناخت وسیع‌تر و گسترده‌تری از محل، از دیدگاه مردم دست یابیم. در واقع در این مرحله از تهیه طرح از دو گروه روش‌ها و شاخص‌های عینی و ذهنی استفاده شده است. با استفاده از روش‌ها و تکنیک‌های معمول در بررسی و شناخت کیفیت محیط در طرح‌های توسعه شهری، سنجش کیفیت محیط محله مورد نظر در زمینه‌هایی مانند وضعیت مسکن، شبکه ارتباطی، خدمات محله‌ای و مانند این‌ها مورد توجه قرار گرفته است. از روش‌های ذهنی و پیمایشی نیز برای سنجش ذهنیت ساکنان و مسئولان محلی استفاده شده است. در این زمینه از تکنیک‌های گوناگونی به شرح زیر استفاده شده است:

۱. تهیه پرسشنامه

یکی از تکنیکهای به کار رفته در این مرحله از طرح، تکمیل پرسشنامه است. این پرسشنامه با استفاده از شیوه مکانسنجی و بر اساس معیارهای کیفیت زندگی تهیه شده است. مکانسنجی روشی است که به نحوه بهسازی محیط با مشارکت مردم و سنجش کیفیت محیط از طریق طرح سئوالات از آنها می پردازد. این روش به دلیل معرفی یک چک لیست نسبتاً جامع از سطوح مختلف مداخله و کسب نقطه نظرات مردمی، به عنوان روشی کاربردی در سطح جهان شناخته میشود و مبنای علمی قابل توجهی را برای طرح پرسش‌هایی جامع در خصوص فرایندهای بهبود کالبدی مکان مطرح نموده است. از آنجایی که این شیوه از طرح مفاهیم تجریدی و غیرکاربردی که کار ارزیابی را دشوار می‌نماید، اجتناب کرده و همچنین از بهکارگیری اصطلاحات علمی ناآشنا برای عامه مردم در طرح سئوالات خودداری می‌نماید، به عنوان روشی مؤثر و قابل فهم برای همه افراد شناخته می‌شود. چک لیست مکانسنجی با سه سئوال ساده شروع میشود که مردم را به فکر وادار می‌دارد. در برخی موارد، به سئوالات جزئیتر با کیفیت بالاتر نیازی نیست. بخش دوم چک لیست شامل پانزده سئوال مشخص‌تر است. بخش سوم طولانیترین بخش چک لیست است که سئوالات پانزده‌گانه را به صورت عمیقتری مورد بررسی قرار میدهد و شامل فهرستی از سئوالات ریز و مشخص برای هر یک از سئوالات اولیه است http://www.Placecheck.info/municipal_engineering_archive.htm (accessed 2008.04.10) (گلکار، ۱۳۸۶).

در پرسشنامه سعی شده است سئوالات مطرح شده در بخش‌های مختلف با ویژگی‌های محل تطبیق و با شاخص‌های کیفیت زندگی تلفیق گردد. به همین دلیل پرسش‌هایی حذف یا اضافه گردیده است. در بخش اول سئوالات کلی درباره محله پرسیده شده به طوری که پاسخ‌دهنده آزادانه بتواند احساس خود را نسبت به محله و به طور خاص محل سکونتش اظهار نماید. در بخش دوم با توجه به شاخص‌های کیفیت زندگی در پنج سئوال به ابعاد مختلف چالش‌های پیش روی محله از



تصویر ۱: همکاری ساکنان محله در تکمیل پرسشنامه‌ها (تاریخ عکس برداری: اردیبهشت ماه ۱۳۸۶) (مأخذ: نویسندگان)

لحاظ محتوایی (خدمات، امنیت و ایمنی، شبکه معابر، هویت) پرداخته شده و با توجه به رویه تهیه این طرح یعنی مشارکت، سئوالی نیز درباره فعالیت شورایی محله طرح گردیده است. بخش سوم شامل سئوالاتی جزئی‌تر در زمینه ابعاد ذکر شده در بخش قبل بوده که در صورت همکاری بیشتر پاسخ‌دهنده، مورد پرسش قرار گرفته است. در این مرحله مردم نقشه ذهنی خود را از محله ترسیم نموده و در پایان پرسشنامه از پاسخ‌دهنده خواسته شده تا در نقشه ضمیمه شده، مسیرهایی را که هر روز پیاده طی می‌کنند مشخص نمایند.

۲. مصاحبه با معتمدین محل و اعضای شورایی

در این شیوه برای دستیابی به اطلاعات جزئی‌تر و دقیق‌تر از محله با تعدادی از معتمدین محل و اعضای شورایی گفتگویی صورت گرفته است. این تکنیک هر چند از دقت علمی کمتری برخوردار است ولی اطلاعات کیفی مطلوبی برای شناخت دقیق‌تر محل در اختیار قرار می‌دهد. این مصاحبه‌ها

شامل محورهایی نظیر: بیان نظرات و دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان در زمینه مشکلات و اولویت‌های محله، فعالیت‌ها و اقدامات صورت گرفته برای بهبود و ساماندهی محله، نظرات و پیشنهادهای مصاحبه‌شوندگان برای حل مشکلات محل و ... بوده است.

۳. شرکت در جلسات شورایی

حضور در جلسات شورای محل، برای آگاهی از مسایل مورد توجه و اولویت‌دار از دیدگاه اعضا که در واقع بازتاب دیدگاه‌های ساکنان محله است، انجام پذیرفته است. در این جلسات میزان و نحوه پیگیری اعضای شورا، مشکلات پیش روی آن‌ها و میزان همکاری شهرداری با شورا مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفت.

تجزیه و تحلیل

در این مرحله اطلاعات به دست آمده از بررسی اسناد، مشاهدات میدانی، برداشت‌ها، مصاحبه با اعضای شورای محله و معتمدین، و همچنین پرسشنامه‌هایی که ساکنان تکمیل نمودند مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. این اطلاعات در پنج بخش مسائل اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، مسکن، شبکه ارتباطی، کاربری اراضی و خدمات محله‌ای دسته‌بندی و در قالب جداول سوات [۵۰] تحلیل شد و در نهایت با استفاده از برآیند نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید، راهکارهایی ارائه گردید. در پایان برای ساده‌سازی نتایج به دست آمده و ارائه آن در جلسه‌ای با حضور ساکنان و استفاده از بازخوردها و نظرات آنان در زمینه نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید محله، این موارد به صورت تلفیق با تصاویری از مکان آن‌ها نمایش داده شد. این امر به ایجاد ارتباط سریع، زبان مشترک و گرفتن نتیجه از جلسات با ساکنان کمک قابل ملاحظه‌ای نمود.

تهیه طرح اولیه

معیارهای مؤثر در تدوین اهداف، سیاست‌ها و تهیه طرح اولیه

تهیه یک طرح بر مبنای مشارکت مردمی تنها به مرحله شناخت و تکنیک‌های محدودی نظیر مصاحبه و تکمیل پرسشنامه خلاصه نمی‌گردد. بلکه مشارکت باید به‌عنوان یک اصل مهم در تمامی مراحل پروژه مد نظر قرار گیرد. یکی از مهم‌ترین این مراحل، تدوین اهداف و سیاست‌های طرح است. بدین منظور اولویت مشکلات و نیازهای ساکنان محله به‌عنوان مهم‌ترین عامل در تدوین اهداف و سیاست‌ها در نظر گرفته شد. عنصر مهم دیگر در تدوین این اهداف، شاخص‌های کیفیت زندگی بود که به تفصیل در بخش قبل به آن‌ها اشاره گردید. در کنار این دو عامل مهم، محدودیت‌ها و امکانات موجود در محل نیز به‌عنوان یک عامل مهم و تأثیرگذار در نظر گرفته شد.



شکل ۴: معیارهای مؤثر در تدوین اهداف طرح (مأخذ: رشیدی‌فر، شرفی، ۱۳۸۶)

تهیه طرح نهایی برگزاری جلسه عمومی نقد و بررسی طرح

در این پروژه سعی شده است از مشارکت مردم محله علاوه بر مرحله شناخت، در مرحله ارائه پیشنهادها و طرح نهایی نیز استفاده گردد. برای دستیابی به این هدف دو تکنیک به کار گرفته شده است: نخست دریافت پیشنهادها و اعضا ساکنان محل در مرحله تکمیل پرسشنامه و سپس برگزاری یک جلسه عمومی با حضور ساکنان و اعضای شورای محله. از فواید ارائه طرح در این جلسه، علاوه بر اطلاع رسانی به ساکنان، دریافت نظرات و پیشنهادها آنها در جهت ارتقاء طرح، نزدیکتر شدن طرح به واقعیت و بالا رفتن ضمانت اجرایی آن است.

در ابتدای جلسه، مردم در حضور شهردار منطقه شش مشکلات و نیازهای محله خود را بیان کردند. در ادامه شهردار به همراه اعضای شورای محله و جمعی از ساکنان به بازدید پیاده از محل پرداختند و در انتها، طرح اولیه تهیه شده از طریق پوستر در حضور مردم و شورای محل تشریح گردید و مردم نظرات و سئوالات خود را در زمینه طرح ارائه شده، مطرح نمودند. برای ملموس تر شدن پیشنهادها برای ساکنان تعدادی از پروژهها به صورت اولیه طراحی شد و در جلسه به نمایش درآمد. این امر در دریافت نظرات از مردم کمک شایانی نمود. علاوه بر جلسه برگزار شده پوسترهای تهیه شده به همراه توضیح مختصری از طرحهای اولیه به مدت یک هفته در دفتر شورایی محله به منظور دریافت نظرات مردم به نمایش گذاشته شد.



تصویر ۲: تصویری از جلسه عمومی نقد و بررسی طرح (تاریخ عکسبرداری: اردیبهشت ماه ۱۳۸۶) (مأخذ: نویسندگان)

در نهایت این اقدامات، ما را به اولویت راهکارهای پیشنهادی رهنمون ساخت. سپس راهکارهای ارائه شده به دو بخش پروژه و اقدام دسته بندی گردید. پروژهها بیشتر جنبه کالبدی داشته و به دو دسته پروژههای موضعی و موضوعی تقسیم گردید که هر کدام از آنها نیز خود از نظر زمان اجرا، اولویتها و منابع مورد نیاز به سه دسته پروژههای کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت طبقه بندی شدند.



شکل ۵: سطوح مشارکت مردم در تهیه طرح نهایی (مأخذ: نویسندگان)



تصویر ۳: تصویری از جلسه عمومی نقد و بررسی طرح (تاریخ عکسبرداری: اردیبهشت ماه ۱۳۸۶) (مأخذ: نویسندگان)

نتیجه‌گیری

این نوشتار کوشید پس از بررسی جنبه‌ها و سطوح گوناگون مشارکت مردمی، به تحقق رویکرد مشارکتی در برنامه‌ریزی در محله مورد مطالعه بپردازد. آنچه در ادامه آمده، خلاصه‌ای از نتایج فرایند مشارکتی طی شده است.

تحقق مشارکت در طرح‌های شهری در شرایط گوناگون محیطی، اجتماعی و اقتصادی نیازمند به‌کارگیری سطوح و تکنیک‌های گوناگونی است. باید توجه داشت، مهم‌ترین وظیفه یک برنامه‌ریز در هدایت مشارکت عمومی در یک طرح شهری، انتخاب شیوه‌های مناسب و اجرای آن با توجه به شرایط فرهنگی و بسترهای ایجاد شده است. در طرح معرفی شده، با بررسی شرایط محدود این نتیجه حاصل گردید که زمینه مناسب برای اجرای برخی از تکنیک‌ها، در محدوده مورد مطالعه امکان‌پذیر نیست. یکی از مشکلات در مقطع کنونی، قابل فهم نبودن بسیاری از تصمیمات برنامه‌ریزان است. به‌کارگیری تکنیک‌های مشارکتی می‌تواند شیوه مناسبی برای سنجش و اولویت‌بندی معیار و خواست‌های مردم و تبدیل آن‌ها به طرح باشد. برنامه‌ریز بهتر است از بررسی و کنکاش در خواست‌های مردم شروع کند تا از ارزیابی خود از ارزش‌هایی که تلاش می‌کند آن‌ها را بزرگ جلوه دهد.

با توجه به مطالب ارائه شده می‌توان گفت، مشارکت مردمی بر پایه دیدگاه نخبه‌سالارانه پیشرفت اجتماعی نیست؛ ایده‌های خوب همواره برخاسته از جامعه است و اگر این مشارکت به وقوع نپیوندد، نتیجه آن مردم بیگانه‌ای خواهند بود که احساس می‌کنند دیدگاه‌ها و نظراتشان نادیده گرفته شده و فرم شهری جدید به آنان تحمیل شده است. در کادرنوشت زیر نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل‌های عینی و ذهنی در محله امیرآباد - گلها، اولویت‌های مردم، سیاست‌ها، راهکارها و اقدامات اصلی به شکل خلاصه آمده است

کادر نوشت شماره ۲: کلیات طرح توسعه مشارکتی محله امیرآباد

ویژگی‌های محدوده مورد بررسی

محدوده مورد مطالعه بخشی از محله هشت، منطقه شش است که در محدوده مرکزی منطقه شش واقع شده است. به بیان دقیق‌تر حدفاصل خیابان‌های کارگر، سرتیپ فکوری، خیابان کاج و بزرگراه شهید گمنام قرار گرفته است. محدوده مورد مطالعه با جمعیتی در حدود ۹۰۹۹ نفر مساحتی در حدود ۵۸ هکتار را داراست. بر اساس مشاهدات محلی و تکنیک‌های به‌کارگرفته شده، برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های محله مورد مطالعه به شرح زیر است:

- ۱: کاربری غالب بافت مسکونی است. (۶۴/۵۵ درصد)
 - ۲: رشد روند اداری شدن در محدوده به دلیل قرارگیری در مرکزیت شهر تهران
 - ۳: نفوذ ترافیک خیابان‌های مجاور (به‌ویژه خیابان کارگر) به خیابان‌های داخل بافت
 - ۴: بی‌توجهی به حرکت پیاده در بافت
 - ۵: طبق اطلاعات به‌دست آمده از پرسشنامه‌ها: ۷۸ درصد ساکنان در زمینه تأمین مایحتاج روزانه خود اظهار رضایت دارند و ۲۲ درصد نسبتاً راضی هستند. ۹۵ درصد ساکنان از خدمات آموزشی محله رضایت دارند.
- تقریباً تمام ساکنان محل در زمینه گذران اوقات فراغت در محله احساس کمبود می‌کنند.
- حدود ۵۲ درصد مردم، معابر محله را برای رفت و آمد و بازی کودکان خود ایمن نمی‌دانند.
- ۶۵ درصد از مردم از کیفیت پیاده‌روهای محله ناراضی هستند.

تحلیل محدوده از ابعاد ذهنی و عینی

بعد ذهنی

با توجه به تأکید این طرح بر مشارکت مردم، بررسی محدوده مورد مطالعه از دیدگاه مردم مورد توجه قرار گرفته و از این طریق اولویت‌های مورد نظر آنان به‌دست آمده است. در تحلیل این بخش، از بررسی پرسشنامه‌ها و مصاحبه با اعضای شوراییاری و معتمدین محل استفاده شده است. با توجه به دو عامل درجه دقت مورد نظر برای نمونه و میزان تغییر در جمعیت بر حسب خصوصیات اصلی محدوده مورد مطالعه و عوامل دیگری چون وقت و نیروی انسانی در اختیار، تعداد ۱۰۰ پرسشنامه تکمیل شده است. پنجاه درصد پرسش‌شوندگان زن و پنجاه درصد مرد هستند و در تکمیل پرسشنامه به توزیع مناسب مکانی نیز توجه شده است. بدین ترتیب با توجه به حجم جامعه آماری و تعداد نمونه، درجه اطمینان ۹۵٪ و خطا $\pm 10\%$ است. (دواس، ۱۳۸۵، ۹۶)

نتایج این بخش در محورهای زیر تقسیم‌بندی گردیده است:

- ۱: خدمات محله‌ای (شامل: تجاری، آموزشی، اوقات فراغت، فضای سبز، جمع‌آوری زباله)
 - ۲: امنیت
 - ۳: ایمنی
 - ۴: شبکه دسترسی (شامل: کیفیت پیاده‌روها، مسیرهای پرتردد پیاده)
 - ۵: هویت محله
 - ۶: فعالیت شوراییاری محل
 - ۷: خوانایی محله
- از بررسی و جمع‌بندی مباحث مذکور و همچنین سئوالات کلی مطرح شده در بخش اول پرسشنامه، اولویت‌بندی مسائل و مشکلات و خواست‌های ساکنان به‌دست آمد که به شرح زیر است:
- بهبود وضعیت روشنایی فضاها و معابر
 - ایجاد امکانات ورزشی در محل
 - برنامه‌ریزی شوراییاری محل برای اوقات فراغت کودکان و جوانان
 - بهبود وضعیت پیاده‌روها
 - تغییر عملکرد خانه و بلاگ‌نویسان به خانه فرهنگ محله
 - رفع مشکل ترافیک محله
 - در نظر گرفتن مکان برپایی مراسم مذهبی
 - مکانیزه کردن پل عابر پیاده مقابل میدان میوه و تره بار قزل‌قلعه
 - ارتقاء امنیت در محله
 - بهبود آسفالت معابر محله
 - زیباسازی نمای مجتمع مسکونی قزل‌قلعه
 - دفع بهداشتی فاضلاب میدان میوه و تره بار قزل‌قلعه

بعد عینی

در بخشی دیگر از تجزیه و تحلیل، به تحلیل عینی محدوده در قالب جداول سوات در ابعاد اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، مسکن، شبکه ارتباطی، کاربری - اراضی و خدمات محله‌ای پرداخته شده است.

نتایج طرح

همان‌طور که پیش از این نیز توضیح داده شد، نتایج طرح در غالب تعدادی پروژه و اقدام ارائه گردید که در ادامه به تعدادی از آنها اشاره خواهد شد:

- اعلان عمومی جلسات مردمی شورای محله
- برگزاری جلسات هفتگی شورای محله با حضور ساکنان
- نظرخواهی عمومی از ساکنان محله در زمینه طرح‌های اجرایی
- برگزاری برنامه‌های فرهنگی - هنری جهت استفاده کودکان، نوجوانان و زنان
- برگزاری کلاس‌های فوق‌برنامه در مدارس محله در ساعات غیرفعال
- برگزاری ورزش صبحگاهی در بوستان گلها
- تهیه بانک اطلاعاتی شامل آمار، اطلاعات و نقشه‌های دقیق از محله
- آموزش همگانی جهت کاهش آسیب‌ها و سوانح پروژه‌های بلندمدت
- احداث تالار محله در مرکز محله
- تعیین محدوده باغ اخوان به‌عنوان مرکز محله
- احداث کاربری‌های تجاری خرد در اطراف مرکز محله (تا سقف ۱۵۰۰ مترمربع)
- تخصیص مکانی مشخص برای برگزاری جلسات و ارتباط مستمر مردم با شورا در تالار محله
- احداث یک بوستان محله‌ای در زمین بدون استفاده مجاور میدان فرشته
- مارپیچ کردن و تحدید حرکت سواره در بخشی از خیابان دوم حد فاصل خیابان کارگر تا خیابان مهبد
- تعریض برخی از بن‌بست‌ها با اولویت سوم، حق بین، چهره گشا، مهرین، آراسته

- تغییر کاربری تعمیرگاه‌ها در خیابان‌های مجد و ایرج
- انتقال تعمیرگاه‌ها به مغازه‌های بدون استفاده موجود در شمال محدوده
- طراحی و تفکیک فضای سبز کنار پیاده‌روها پروژه‌های میان‌مدت
- تغییر عملکرد خانه و بلاگ‌نویسان به خانه فرهنگ محله
- تفکیک حرکت پیاده و سواره در خیابان‌های مهرداد، آونگ و زمرد
- تعریف یک مسیر پیاده قوی از بعد بلوار گلها تا میدان عالی‌قاپو
- ایجاد المان‌هایی به‌عنوان نشانه به‌ویژه در مسیرهای منتهی به مرکز محله
- = اصلاح هندسی تقاطع‌ها
- مناسب‌سازی عرض پیاده‌روها با توجه به حداقل عرض استاندارد
- پروژه‌های کوتاه مدت
- نصب چراغ چشمک‌زن و علائم راهنمایی در تقاطع‌های مسئله‌دار با اولویت تقاطع خیابان صالحی با خیابان های دوم، فکوری و مظفری‌خواه و تقاطع خیابان مهبد و خیابان شکرالله
- نصب تابلو سرعت حداکثر ۳۰ کیلومتر در ساعت در ورودی‌های اصلی محدوده
- تغییر کفپوش خیابان گلها بعد از بلوار گلها تا میدان عالی‌قاپو
- مکانیزه کردن پل عابر پیاده مقابل میدان میوه و تره بار قزل‌قلعه
- بهبود روشنایی فضای میان برخی از بلوک‌های مجتمع مسکونی قزل‌قلعه و پارک گلها
- تغییر جهت برخی از معابر
- احداث سرعت‌گیر در فواصل مناسب (حداکثر ۸۰ متر)
- بهبود روشنایی معابر با اولویت بلوار گلها، انتهای خیابان مرداد و خیابان تقفی
- بهبود آسفالت معابر (با اولویت خیابان‌های فکوری، خرداد، آونگ غربی و بزرگان غربی)

1. Paul Davidoff
2. International Association for Public Participation (IAP2)
3. James L. Creighton
4. Juan Diaz Bordeniv
5. Participationitis
6. Herbert J. Gans
7. Information Techniques
8. Participation Techniques
9. ر.ک. دلی پریسکولی، جرمی (۱۳۸۶): «مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی شهری»، ترجمه فاطمه رشیدی‌فر و مرجان شرفی، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۸۳، صص. ۱۱-۱۹.
10. Briefings
11. Exhibits / Displays
12. Feature Stories
13. Mailing out Key Technical Reports or Environmental Document
14. Media Kits
15. News Conferences
16. Newsletters
17. Newspaper Inserts
18. Paid Advertisements
19. Presentations to Civic and Technical Groups
20. Advisory Groups / Task Forces
21. Computer Bulletin Boards
22. Focus Groups
23. Tone
24. Interviews
25. Public Hearing
26. Town Meeting
27. Large Group / Small Group
28. Coffee Klatsche
29. Workshops
30. Participatory Television / Cable Television
31. Plebiscite
32. Polls
33. Task Forces
34. Awareness Methods
35. Indirect Methods
36. Group Interaction Methods
37. Design-in
38. Open-Ended Methods
39. Roanoke
40. Design Telethon
41. Brainstorming Methods
42. Nominal Group Technique (NGT)
43. Cranford
44. Ringii
45. P.C.C
46. Fakhruddin
47. Lucknow
- Fakhruddin (1991), Quality of Urban Life, Rawat Publications, New Delh.
49. New Urbanism
50. SWOT

فهرست منابع

- آسایش، حسین (۱۳۸۰) «سنجش کیفیت زندگی در یکصد شهر بزرگ جهان»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۸، سازمان شهرداری‌های کشور.
- دلی پریسکولی، جرمی (۱۳۸۶) «مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی شهری»، ترجمه فاطمه رشیدی‌فر و مرجان شرفی، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۸۳، صص. ۱۱-۱۹.
- دواس، دی ای (۱۳۸۵) پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، نشر نی.
- رشیدی‌فر، فاطمه و شرفی، مرجان (۱۳۸۶) طرح ساماندهی محله امیرآباد و گلها با تأکید بر مشارکت مردمی، طرح نهایی کارشناسی شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر تهران.
- گلکار، کورش (۱۳۸۴) «سنجش مکان در طراحی شهری؛ درآمدی بر تکنیک مکان‌سنجی»، مجله صفا، شماره ۴۰، صص. ۲۸-۴۹.
- هویی زن، اوست (۱۳۸۱) «مشارکت شهروندان در طرح‌ریزی و توسعه نواحی شهری»، ترجمه ناصر برک‌پور، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۴۸-۴۹، صص. ۹۶-۱۰۱.

- Cowan, Robert (2005) *The Dictionary of Urbanism*, Streetwise Press.
- Davidoff, Poul (1965) "Advocacy and Pluralism in Planning", *Journal of the American Institute of Planners*, No. 31, pp. 331-338.
- Delli Priscoli (2003) *Jerme: Participation Consensus Building and Conflict Management Training*, UNESCO.
- Fakhruddin (1991) *Quality of Urban Life*, Rawat Publications, New Delhi.
- Gans, Herbert J. (1969) "Planning for People, not Buildings", *Environment and Planning Journal*, Vol. 1, pp. 33-46.
- Creighton, James L. (2005) *The Public Participation Handbook: Making better Decisions Through Citizen Involvement*, John Wiley & Sons, San Francisco.
- Arnstein, Sherry R. (1969) "A Ladder of Citizen Participation", *AIP Journal*, pp. 224-216.
- Sanoff, Henry (2000) "Community Participation Methods in Design and Planning", John Wiley & Sons, INC.
- Simpson, Brian (1997) "Towards the Participation of Children and Young People in Urban Planning and Design", *Urban Studies Journal*, Vol. 34, pp. 907-925.
- Wang, XiaoHu & Wan Wart, Montgomery (2007) "When Public Participation in Administration Leads to Trust: An Empirical Assessment of Manager's Perceptions", *Public Administration Review*, pp. 278-265.
- <http://www.pkc.gov.uk> (accessed: 2008.02.16)
- <http://www.newurbanism.org> (accessed: 2008.01.26)
- http://www.Placecheck.info/municipal_engineering_archive.htm (accessed: 2008.04.10)
- <http://iap2.org/practitionertools/index.shtml> (accessed: 2008.02.18)